

gör att det inte går att förutsätta en neutral sfär där politiska beslut kan tas oberoende av djupare värderingsfrågor. Därför blir också det politiska en kamp mellan olika sätt att tolka värden.

Även om agonistiska politiska filosofer har en mer realistisk syn på politik än förespråkarna för politik som en strävan efter konsensus är Deede Johnson inte helt tilltalad hos utsikterna för den sistnämnda. Vad hindrar t.ex. att den agonistiska kampen om den politiska hegemonin inte bryter ut i våldsamma konflikter? Den agonistiska politiska filosofin verkar ibland utgå från att våldsamma konflikter är oundvikliga. Nästa kapitel blir därför hennes teologiska försök att finna en väg bortom både tolerans och skillnad, bortom konsensus och konflikt. Här blir Augustinus en primär resurs, men inte främst genom en historisk diskussion utan snarare använd i den samtida politiska filosofin. Valet av kyrkofadern betingas av att han gentemot de politiska liberalerna hävdar att mänskliga förhållanden alltid färgas av en lust att härskas och bestämma, men också av att han gentemot de agonistiska filosoferna menar att fred och harmoni trots allt kännetecknar tillvarons innersta kärna. Världen är skapad harmonisk, sedan fallen, men den kristna kyrkan bär på förhoppningen om ett evigt fredsrike. Augustinus blir för Deede Johnson medelvägen mellan en politisk realism som tar konflikten för oundviklig och en politisk idealism som bortser från de maktkamper som faktiskt pågår (och som riskerar att bli dubbelt förtryckande genom att den inte genomskådar att den själv är en del av samma maktkamp). Att religiösa värderingar här spelar roll för den politiska tolkningen av tillvaron är inte ett hot mot olikföretande; Deede Johnson betonar emfatiskt att kyrkan *inte* är identisk med Guds rike. Tvärtom finns en insikt i mänsklighetens legitima pluralism och det samtida samhällets provisoriska status genom vilken Augustinus pekar på en ömtålig väg mellan politisk likgiltighet och politisk arrogans.

Deede Johnsons egen teologisk-politiska vision som kommer fram i det sista kapitlet blir ett slags politik där liberala dygder som tolerans, mångfald etc. spelar stor roll. Men det är en vision som låtit sig informeras av de mer agonistiska tänkarna och därmed befriat den liberaldemokratiska visionen från vissa av sina blinda fläckar. Hon förespråkar en skillnad mellan hur Gud styr det politiska och hur Gud styr kyrkan som tillmäter båda sfärerna en semiautonom status men samtidigt undviker politikens totala autonomi gentemot varje form av etiska eller religiösa värden. Med andra ord är hennes vision inte särskilt långt från vad som har varit fallet i en del europeiska stater under modern tid, men med en större sensibilitet just för skillnader och maktrelationer. En kristen politik är enligt Deede Johnson både önskvärd och möjlig, men hur denna skall se ut varierar med tid och plats.

Om Deede Johnsons bidrag inte hamnar särskilt långt ifrån en modifierad version av europeisk liberal demokrati, trots att hon tar vägen via Augustinus, har detta förmodligen att göra med de rötter som den moderna politiska filosofin har tillbaka till de gamla teologerna. Denna välskrivna och intressanta bok skulle kunna kallas för balanserad, men om man finner ett sådant omdöme motiverat eller inte beror på hur man i allmänhet värderar den europeiska versionen av demokrati och politik.

Ola Sigurdson

Werner G. Jeanrond och Andrew D. H. Mayes (eds.): *Recognising the Margins. Developments in Biblical & Theological Studies. Essays in Honour of Seán Freyne.* 350 sid. The Columba Press, Dublin 2006.

Kärleksteologi, Kristi självmedvetande, kastlösa situation och kristendomens framtid. Pacifism, pluralism, politisk teologi och pjäsernas teologi. Den som vill orientera sig i dagens internationella teologiska debatt finner här en utmärkt vän på vägen. Den som söker en välvärnsad homogen artikelsamling i dogmatik får leta vidare. Titeln *Recognising the Margins*, ungefär «att erkänna det perifera», lämnar ett visst utrymme för ämnesdivergens. Det är sannolikt också avsikten, en hyllning i postmodern förpackning till en teolog vars gärning varit postmodernt präglad. Boken, som alltså är en festskrift till den irländske teologen Seán Freyne på dennes 70-årsdag, innehåller artiklar skrivna av välkända teologer från hela världen, bland dem Elisabeth Schüssler Fiorenza, Karl-Josef Kuschel, Werner G. Jeanrond och John D'arcy May. De arton artiklarna i boken är samlade under fyra temata: bibliska, teologiska, kulturella och etiska. Av utrymmesskäl kan jag bara presentera ett urval av dessa.

Bibliska temata: Stephen D. Moore lotsar läsaren genom Markusevangeliet, läst utifrån ett politiskt perspektiv. Han menar sig finna implicit imperialistisk kritik i allmänhet och antiromersk propaganda i synnerhet. I Markusevangeliets femte kapitel möter Jesus en man som är besatt av orena andar. Som svar på Jesu fråga «vad heter du?» svarar den orena anden «Legion heter jag, för vi är många». Moore pekar på den dubbelbottnade betydelsen hos namnet som samtidigt kan åsyfta demonisk besatthet och kolonial ockupation. Att Legionen av Jesus kommenderas in i en svinhjord och skickas över branten gör inte denna politiska tolkning mindre slagkraftig, menar Moore. Som ytterligare exempel på berättelser som stöder denna läsning lyfter Moore fram berättelsen om fikonsträdet och om tempelrensningen. Frågan huruvida denna läsning är i

linje med författarintentionen behandlar Moore endast knapphändigt, men kommenterar riktigt att en politisk och antiromersk läsning oavsett detta kan ha spelat en viktig roll för en tidig läsekrets. Några entydiga historiska källor som stöder denna teori har vi emellertid inte.

Teologiska temata: Elisabeth Schüssler Fiorenza diskuterar olika sätt att benämna Gud, eller G*d – som hon hellre skriver. *Anden*, den gudomliga visheten *Sofia* och det judiska närvarobegreppet *Shekina* lyfts alla fram som modeller eller begrepp utifrån vilka vi kan beskriva G*d. Samtidigt lyfter hon ett varningens finger, varken maskulint eller feminint språkbruk kan frälsa. Allt kyrkligt maktsspråk måste granskas kritiskt. Ontologiska och metafysiska gudsbenämningar hamnar därmed — utan tillräcklig diskussion — i Schüssler Fiorenzas papperskorg. Även om artikeln inte innebär en teologisk nyorientering är den en god introduktion till feministteologi. Frågan om hur vi med språket som hjälp ska kunna beskriva Gud har diskuterats flitigt i alla tider. Schüssler Fiorenza är kanske en av vår tids främsta på området och hon är väl värd att lyssna till.

Kulturella temata: Felix Wilfred, professor vid universitetet i Madras drar paralleller mellan den marginalisering galiléerna på Jesu tid upplevde och den situation dagens kastlösa i Indien erfar. Han vill använda de kastlösas förhållanden för att bättre förstå galiléerna. Artikelns koppling till Nya testamentet är svag och det är ytterst tveksamt om författaren lyckas med sitt uppsåt. Den teologiska reflektionen om villkoren för de kastlösa i Indien är emellertid väl värd ett eget studium, varför artikeln likväl är högintressant! Wilfred urskiljer tre teologiska förhållningssätt till kastsystemet. (1) Anpassningens teologi: av rädsla för att inte nå ut med det kristna budskapet till indisk överklass accepterade somliga missionärer kastväsendet och beblandade sig därför aldrig med de kastlösa. (2) Jämlikhetens teologi: andra missionärer upplevde att kastsystemet stod i diametralt motsatsförhållande till det kristna budskapet och bekämpade det. (3) Profetisk teologi av kastlösa: de kastlösa är nu själva aktörer i sin egen befrielseprocess och gör sina röster hörda på politiska, teologiska och kulturella arenor. En «Dalliteologi» sprids över världen.

Det är de två senare förhållningssätten som tillsammans kan förändra det indiska samhället, menar Wilfred. Kastsystemet — som fortfarande utövar inflytande över miljontals människor på den indiska landsbygden — är till sitt väsen djupt orättfärdigt och måste bekämpas, hävdar han.

Etiska temata: Stephen J. Duffy reflekterar över frihetsbegreppet. Han vänder sig mot extrempositionerna «människan är fullständigt fri» och B. F. Skinners «människan är en maskin». Frihet är en gåva och

en uppgift. Sann frihet kan möta när man av egen vilja tar på sig andras bördor och lidanden. Denna tjänande frihet tar tydlig gestalt i ett liv som låter sig bindas och låter någon annan föra det dit det inte vill (Joh 21:18). Det teologiska frihetsbegrepp som Duffy förespråkar bör inte göra anspråk på att vara allmängiltigt. Det tar sin utgångspunkt i en nytestamentlig kontext och det kenotiska draget har sin tydliga förebild i Jesus Kristus. Som sådant är det djupt rotat i fornkyrklig teologi och i hög grad relevant för den kristne. Det äger emellertid relevans även utanför kyrkans väggar då det utgör ett viktigt korrektiv till samtidens ibland lättsinniga syn på frihet, en frihet som tycks större i en mer välsorterad livsmedelsbutik.

Recognising the Margins blickar över vida fält och fångar samtidigt in aktuella ämnen som intresserar och berör. Den lämpar sig väl för en teologisk studie-cirkel — många av bokens temata kan med fördel diskuteras i grupp. Som enskild läsning är den också att rekommendera; åt alla med intresse för teologi, hermeneutik, kultur och samtidsfrågor anbefalles boken varmt!

Jakob Wirén

Peter B. Andersen, Curt Dahlgren, Steffen Johannesen, Jonas Otterbäck (red.): *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*. 399 sid. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 2006.

Vilket är förhållandet mellan stat och trossamfund i Europa i allmänhet och i Sverige och Danmark i synnerhet? Hur kan man i Öresundsregionen, som i stigande grad är ett mångreligiöst område, genom skolväsendet främja integrationsprocessen och säkra likvärdigheten mellan livstolkningar och religiösa värderingar? Hur kan religionsundervisningen i Sverige och Danmark bidra till den ömsesidiga förståelsen och respekten mellan anhängare av olika övertygelser? Bör ämnet kristendoms-kunskap i den danska folkskolan i ljuset av detta byta namn till «religion»?

Dessa och därmed sammanhängande frågor var temat för ett tre dagar långt seminarium «Kulturel pluralitet og integration — Religion, skole og dannelse i Øresundsregionen», som hölls i Hörby i augusti 2002. I seminariet, som finansierades av Öresundsregionens Forsknings- och Utvecklingskommitté, deltog forskare och andra sakkunniga samt särskilt intresserade från grundskolor, gymnasier, lärarutbildningar, universitet, stat och kommun. Boken vänder sig särskilt till människor som arbetar med religionernas plats i samhället och med skolpolitik i teori och praktik.

Bokens arton artiklar har skrivits av nitton författare och delats upp i tre avdelningar: Staten og re:i-